

תוכן העניינים

ז	רשימת התמונות
1	מבוא: האמפתיה בהיסטוריה, בחברה ובתרבות
10	פלורנה יוזפובסקי, דנה קצוטי ואריאל כנפורנעם הבסיס הביולוגי של האמפתיה והתפתחות האמפתיה לאורך החיים
35	טל אורליצקי, יעל פז ומעין דוידוב התפתחות האמפתיה למצוקת האחר בינקות
56	שי סתרן חוויה סובייקטיבית או מיומנות תקשורתית? אמפתיה בעולם של נאו-ליברליזם רגשי
72	לילך שגיב ושרי מצר אמפתיה, ערכים ושיפוט מוסרי
93	עמוס גולדברג שלוש צורות של אמפתיה בהיסטוריוגרפיה של השואה
112	רוני מיקל-אריאלי לקרוא את יומנה של אנה פרנק ברובן-איילנד: אמפתיה, ניכוס והזדהות במאבק באפרטהייד
128	גלית נגה-בנאי אמפתיה לקורבנות ליל הברדלח: אנדרטת הזיכרון לבית הכנסת המרכזי של הילדסהיים

153	מתן אביאל אימהות ובנים: אמפתיה כלפי חיילים בישראל בראי התרבות החזותית
182	יונתן הראל אמפתיה בביקורת האמנות
199	אופק קהילה שכבות של אמפתיה בסלסטינו לפני השחר מאת ריינלדו ארנס
219	מפתח שמות ועניינים

מבוא

האמפתיה בהיסטוריה, בחברה ובתרבות

על גדת הדנובה בכודפשט עומדים מאז 2005 שישים זוגות נעליים משומשות של גברים, נשים וילדים, המזוהים ממבט ראשון כמייצגים אופנה של שנים עברו. אף שהנעליים מפוסלות בברונזה וקבועות בבטון, הן מעוצבות באופן כה ריאליסטי, עד שהצופה שנתקל בהן לראשונה נותר מופתע. זוהי אנדרטת זיכרון שתוכננה על ידי במאי הסרטים Can Togay והוצאה לפועל בידי הפסל Gyula Pauer לזכר הקורבנות היהודים שנורו על גדת הנהר והושלכו למי הדנובה בחורף 1944-1945. הרוצחים היו אנשי מפלגת 'צלב החץ' הפשיסטית ההונגרית. הניגוד בין המקום היפה לבין הנרטיב הטראומתי (המצוין בלוח הזיכרון הקבוע במרחק־מה מן היצירה) מביא את המתבונן לבהות כנעליים ש"נותרו מאחור".¹

בעקבות ההלם הראשוני וההכרה בנסיבות הקשות שאת זכרן נועדה היצירה לשמר – צפויה אצל המתבוננים תגובה רגשית מלווה תהיות: מי נעלו את הנעליים? בני כמה היו? כמה עסקו? אילו הן הנעליים היפות ביותר? אילו מהן היו יכולות להיות שלנו? יש גם מי שינסו להכניס את רגליהם לתוך הנעליים, לא לפני שיודאו כי איש אינו תופס אותם ב"קלקלתם". ההפתעה, הסקרנות, ההכרה בטראומה והניסיון להבין מה בעצם מתואר כאן יכולים לעורר אצל המתבוננים תגובה רגשית אמפתית – היכולת להיכנס לנעלי האחר, לדמיין את עצמך בזמן אחר ובזהות שאולה, תוך אימוץ החוויה כזיכרון אישי. יחד עם זאת, ייתכן שחלק מן המתבוננים, ברגע שיבינו שהנעליים יכלו להיות שלהם, יחשבו דווקא על הנעליים שלהם. בין הצופים לבין יצירת האמנות מתנהל אפוא דין ודברים מורכב בין היצירה לבין העין, בין היצירה לבין הדמיון, בין היצירה לבין רגלי המתבונן. הנעליים המפוסלות שעל גדת הדנובה מדגימות לא רק את כוחה של האמפתיה במרחב הציבורי, אלא גם את הפוטנציאל הטמון בה ככלי להבנת מושא המחקר במדעי הרוח ובמדעי החברה. במקרה של הנעליים שעל גדת הנהר, האמפתיה יכולה להיות תנאי מדיד לשיפוט אם היצירה משיגה את מטרתה. האם היא מרגשת את הצופים ומצליחה להעביר אליהם את עומס האחריות על הזיכרון? האם היא

גורמת להם לדמיין את הסיטואציה ההיסטורית באופן מלא ועמוק יותר? האמפתיה מאפשרת לשאול שאלות חדשות ולחדד תהיות הנוגעות ליחסים שבין בני-אדם, יחידים וקבוצות, כמו גם ליחסים שבין האמנות להיסטוריה, בין ההיסטוריון למושא מחקריו ובין היצירה למי שנחשף אליה. האמפתיה עוסקת אפוא בתגובתנו כלפי הזולת. היא מתייחסת לתפיסה ולהבנה של רגשות הזולת, ולהשתתפות ברגשות אלה, תוך רצון לראות לרווחתו או לרווחתה.²

שאלת הרלוונטיות של המושג 'אמפתיה' למדעי הרוח והחברה, נדונה לראשונה באופן ממוקד באמצע המאה ה-19. מי שמזוהה עם המושג ועם הרלבנטיות שלו למדעי הרוח והחברה, הוא וילהלם דילתיי (Wilhelm Dilthey) שהבחין בין מדעי הטבע המבקשים להסביר תופעות ביקום, למדעי האדם המבקשים להבין תופעות אנושיות. הגם שדילתיי לא השתמש למעשה במילה 'אמפתיה', הוא טען שההבנה של תופעות אנושיות מבוססת על היכולת האנושית של החוקר לתפוס אותן מבפנים מתוקף היותו בן אנוש. עבור דילתיי הייתה אפוא האמפתיה כלי מתודולוגי חשוב ביותר בחקר האדם. מאז נדון המונח ככלי מתודולוגי בקרב היסטוריונים, סוציולוגים ואחרים ולאחרונה אף זכה התפקיד שמילאה האמפתיה בהתפתחות החברה המערבית לתשומת-לב רבה. ההיסטוריונית לין הנט טענה כי הרומן המודרני אפשר לקוראיו לפתח תחושת אמפתיה (עם גיבורים הרחוקים מעולמם) ובכך תרם תרומה מכרעת להתפתחות האתיקה של זכויות האדם, שגם בכסיסה רוחשת אמפתיה.³ מחקר ניסויי פסיכולוגי הראה שהחשיפה לספרות יכולה להגביר את היכולת האמפתית של הקורא.⁴ מצד שני, כשם שהאמפתיה מושפעת מחשיפה לתרבות, כך היא גם משפיעה עליה. למשל, אנשים המאופיינים ברמות גבוהות של אמפתיה, נוטים לקרוא יותר ספרות יפה מאחרים.⁵

על בסיס רעיונות כאלה טענו חוקרים כי לאמפתיה יש השלכות מרחיקות לכת על הסביבה. לעיתים קרובות היא נמצאת בבסיס מה שהפסיכולוגים מכנים 'התנהגות פרו- חברתית', והסוציולוגים מכנים 'אינטליגנציה חברתית'.⁶ כלומר,

Mark H. Davis, "Measuring Individual Differences in Empathy: Evidence for a Multidimensional Approach", *Journal of Personality and Social Psychology* 44 (1), 1983, 113–126; Jean Decety, Inbal Ben-Ami Bartal, Florina Uzefovsky and Ariel Knafo-Noam, "Empathy as a Driver of Prosocial Behaviour: Highly Conserved Neurobehavioural Mechanisms across Species", *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 371 (1686), 2016, <https://doi.org/10.1098/rstb.2015.0077>

Lynn Hunt, *Inventing Human Rights: A History*, New York 2007 3

Maja Djikic, Keith Oatley and Mihnea Moldoveanu, "Reading Other Minds: Effects of literature on Empathy", *Scientific Study of Literature* 3 (1), 2013, 28–47 4

Ibid. 5

Jeremy Rifkin, *The Empathic Civilization: The Race to Global Consciousness* 6

האמפתיה עומדת בבסיס המודעות לרגשות ולצורכי האחר, ומובילה להתפתחות המיומנויות החברתיות המאפשרות גילוי רגישות כלפי האחר והתנהגות התואמת את ההקשר החברתי. להבדיל מסימפתיה וחמלה, שמביאות את המתבונן לערנות למצבו של הזולת – האמפתיה לסבלו של הזולת כוללת שיתוף של פרספקטיבה רגשית עם הסובל. אם נשוב לדוגמה בה פתחנו – הנעליים המפוסלות על גדות הדנובה – יהיו צופים שיחושו צער ואפילו מועקה, ויהיו כאלה שירגישו את המצוקה על בשרם. האחרונים – אלה ש'נכנסו לנעלי האחר' – ידמינו את האירוע ההיסטורי ויחשבו עליו כאילו הם עצמם חוו אותו. הם יהפכו ל'שחקנים אמפתיים' בעלי 'זיכרון תותב'.⁷ יחד עם זאת יודגש שהמשמעות של אמפתיה אינה נגמרת בתגובה לסבלו של האחר. האמפתיה מחוללת נרטיבים היסטוריים מורכבים שכוללים תגובות מגוונות של זהות והזדהות אישית וקבוצתית. היא קשורה קשרים עבותים למושגים כמו ידע והבנה, זהות אישית וסולידריות חברתית, אחריות, תקשורת, שיתוף-פעולה ותרומה חברתית.

אמפתיה היא מושג מורכב ורחב שהוליד אין ספור הגדרות. ניתן כמעט לומר כי כל חוקר בתחום מדעי הרוח או החברה מגדיר את המושג באופן שונה מעט מחבריו. חלק מן ההבדלים בהגדרות נובעים מהפרספקטיבה התאורטית של החוקר או תחום עיסוקו, והבדלים אחרים נובעים משיטות המחקר הנהוגות בתחום. בפרק הראשון של ספר זה דנים יוזפובסקי, קצוטי וכנפונעם בהגדרות השונות לאמפתיה, בהבדלים ובקשרים שבינה לבין מונחים קרובים. הם מציעים להתייחס אל האמפתיה כיכולת לזהות את רגשותיהם של אחרים ולחלוק עימם רגשות אלה תוך שמירה על הבחנת העצמי מן הזולת.⁸

אף שישנן הגדרות רבות ושונות למונח 'אמפתיה', יש לרובן גם כמה קווי מתאר משותפים. מרבית ההגדרות מציעות כי לאמפתיה יש היבט קוגניטיבי והיבט רגשי.⁹ ההיבט הקוגניטיבי מתייחס ליכולת לזהות ולהבין את המתרחש בליבו ובנפשו

in a World in Crisis, Cambridge 2009

Amartya Sen, *The Idea of Justice*, Cambridge, Mass. 2009; Alison Landsberg, *Prosthetic Memory: The Transformation of American Remembrance in the Age of Mass Culture*, New York 2003

Nancy Eisenberg and Natalie D. Eggum, "Empathic Responding: Sympathy and Personal Distress", in: Jean Decety and William Ickes (eds.), *The Social Neuroscience of Empathy*, Cambridge, Mass. 2013, 71–84 <https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262012973.003.0007>; Davis, "Measuring Individual Differences in Empathy"; Simone G. Shamay-Tsoory, "The Neural Bases for Empathy", *Neuroscientist* 17 (1), 2011, 18–24, <https://doi.org/10.1177/1073858410379268>

Davis, "Measuring Individual Differences in Empathy"; Martin L. Hoffman, "Sex Differences in Empathy and Related Behaviors", *Psychological Bulletin* 84 (4), 1977, 712–722, <https://doi.org/10.1037/0033-2909.84.4.712>

של האחר ולאמץ את נקודת-מבטו ואילו ההיבט הרגשי מתייחס להשתתפות עם רגשות האחר. היכולת לאמץ את נקודת מבטו של האחר ולצפות את תגובתו והיכולת ליצור אינטראקציה עם צרכיו ומשמותיו, הופכות את האמפתיה לאחד המפתחות הרגשיים המרכזיים בטיפול ההתפתחות הקוגניטיבית והחברתית של האדם. האמפתיה היא בעלת חשיבות רבה לתפקודים חברתיים וליחסים בין-אישיים, והיא מתבססת על מנגנון ביולוגי המאפשר לאדם להזדהות עם הזולת.¹⁰ בבסיס התפתחותה פועל מנגנון ביולוגי של רשתות מוחיות המופעלות הן כשהאדם חווה מצוקה בעצמו והן כשהוא צופה בסבל הזולת. יוזפובסקי, קצוטי וכןפונעם סוקרים בקצרה את המחקר בתחום זה (פרק 1).

המחקר העוסק באמפתיה מבקש גם להבחין בינה לבין מושגים קרובים. אחת ההבחנות הנפוצות בספרות היא ההבחנה בין אמפתיה לסימפתיה. ההיסטוריון תום קוהוט מבחין כך:

*Sympathy is my feeling for someone else; empathy is my attempt to feel what someone else is feeling.*¹¹

על ההבדל בין שני המונחים ניתן אולי להצביע באמצעות המילים הרומות המשמשות לכך בשפה הגרמנית. המילה הגרמנית לסימפתיה היא *mitfühlung*, דהיינו: לחוש עם הזולת; ואילו המילה לאמפתיה היא *einführung*, דהיינו: לחוש את הזולת מבפנים. כלומר, סימפתיה היא תחושה של אהדה לאחר, בעוד שאמפתיה מבטאת פעולה רגשית אינטנסיבית, דרמטית וקרובה הרבה יותר לזולת.

הבחנה נוספת נדרשת בין אמפתיה להזדהות. בעוד שהזדהות מניחה התמזגות מלאה של האינדיבידואל המזדהה עם מושא הזדהותו, האמפתיה שומרת על ריחוק ונבדלות. 'האני' שחש אמפתיה שומר על ייחודו הסובייקטיבי, שולח אות רגשית אל נבכי נפשו של הזולת, ובתוך כך נחלץ לסייע לו.

הבחנה זו בין אמפתיה להזדהות מעלה נקודה חשובה הנוגעת לגבולות האמפתיה. מצד אחד האמפתיה היא רגש שמתפתח בתינוקות בשלב מוקדם, והיא קיימת בצורתה המוקדמת ביותר אפילו אצל תינוק בן-יומו המגיב בכבי ('מצוקה אמפתית') למשמע בכיו של תינוק אחר יותר מאשר לרעש לא נעים אחר.¹² עדויות על אמפתיה בשנת החיים הראשונה של האדם מראות כי לפני שאנחנו מבינים

Frans B.M. de Waal, "Putting the Altruism Back into Altruism: The Evolution of Empathy", *Annual Review of Psychology* 59 (1), 2008, 279–300, <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.59.103006.093625>

Thomas A. Kohut, *Empathy and the Historical Understanding of the Human Past*, London 2020, 129

Abraham Sagi and Martin L. Hoffman, "Empathic Distress in the Newborn", *Developmental Psychology* 12 (2), 1976, 175–176, <https://doi.org/10.1037/0012-1649.12.2.175>

את האחר באופן אינטלקטואלי, יש לנו מנגנון שמעניק לנו יכולת להיות איתו, להשתתף ברגשותיו, ואפילו בתנועותיו.¹³ מאמרן של אורליצקי, פז ודוידוב (פרק 2) מתמקד בגוף מחקר זה.

מצד שני, העובדה שאמפתיה היא תופעה טבעית, אין משמעותה שהיא אינה מתפתחת לאורך זמן. מחקרים בבעלי-חיים מראים כי תגובות אמפתיות תלויות לעיתים קרובות במידת ההיכרות או הקרבה הגנטית אל האחר. גם בבני-אדם מתבצעת הבחנה בין אמפתיה כלפי המוכר לבין אמפתיה כלפי השונה, ותאוריות התפתחותיות של אמפתיה מציעות כי במהלך ההתפתחות נלמדים, בעזרת תגובות מהסביבה, הגבולות שמגדירים עבורנו מי ראוי יותר או פחות לאמפתיה מצידנו.¹⁴ אחד המפתחות להבחנה זו הוא ההבדל בין חברים בקבוצת הפנים שלנו, לעומת בני קבוצות אחרות.

בפרק 7, גלית נגה-בנאי מראה כיצד גלעד לבית הכנסת שנשרף בליל הברדול בעיר הילרסהיים, עושה שימוש במוטיבים של יצירה ימי-ביניימית מרכזית בחיי העיר ובזיכרונם של תושביה במטרה להביע אמפתיה לבית הכנסת שנשרף ולקהילה היהודית שהושמדה. נוסף על כך היא מראה כי לצד תיאור בית הכנסת השרוף ישנו תיאור של העיר עולה בלהבות לאחר הפצצה אווירית של בעלות הברית. המאמר מעלה את השאלה אם מוטיבים אלה והטראומה הקשורה בהם, הכרחיים כדי לעורר אמפתיה בקרב תושבי העיר הנוצרים כלפי הקורבנות היהודים. הדיון בפרק זה מצביע הן על גבולות האמפתיה (הקושי לחוש אמפתיה כלפי השונה) והן על המנגנון שבו עשו האמנים שימוש כדי לטשטש את הגבול (שימוש במוטיבים נוצריים-ימי-ביניימיים המעוררים אמפתיה נוצרית באופן טבעי).

מכאן שלא ניתן לחוש אמפתיה כלפי הכול במידה שווה. האמפתיה היא סלקטיבית ומוגבלת לעיתים קרובות. במצבי קונפליקט אישיים ופוליטיים, האמפתיה כלפי צד אחד עשויה להתפרש כאדישות או אף התנכרות כלפי צד אחר. ניתן גם לשאול עד היכן מגיעה האמפתיה הביולוגית הטבעית, ומתי האדם מתעייף (Empathy fatigue) ואינו מסוגל לשים עצמו בנעלי האחר, לחוש ולבטא אמפתיה. מה גורם להתעלמות, להסתת מבט, למבוי רגשי סתום? השלכות האדישות הן הרת-גורל לא פחות מהשלכות האמפתיה בהקשרים של התפתחות, מוטיבציה, אתיקה, אמנות והיסטוריה, כמו גם במנגנונים של חברות, הכלה והדרה. כך, בצד החשיבות החברתית של האמפתיה, הצביעו חוקרים גם על מגבלותיה ואף על נזקיה הפוטנציאליים. הפסיכולוג פול בלום טען שהאמפתיה היא יועצת גרועה מאוד בקביעת מדיניות רציונלית ומוסרית:

Maayan Davidov et al., "Concern for Others in the First Year of Life: Theory, Evidence, and Avenues for Research", *Child Development Perspectives*, 7 (2), 2013, <https://doi.org/10.1111/cdep.12028>

Decety et al., "Empathy as a Driver of Prosocial Behaviour" 14

The spotlight nature of empathy renders it innumerate, favoring the one over the many and the specific over the statistical. Empathy is biased, pushing us in the direction of parochialism and racism. While empathy can motivate prosocial behavior, we will see that it can also spark atrocities. Even when it is put to good use, empathic distress can be an ineffective motivator, as it can lead to burnout and exhaustion.¹⁵

ואכן, לא מעט חוקרים ממדעי הרוח והחברה הראו כיצד האמפתיה מכוונת הרבה פעמים לבני קבוצת הפנים (ingroup) ומתקשה לספק מענה מוסרי לצורך שעולה דווקא במשברים פוליטיים אלימים ביחס לשונים או לאלה שמצויים מחוץ לקבוצה (outgroup).¹⁶

משטרים רצחניים אף מסתייעים לעיתים באמפתיה בכדי לבצע פשעים. ההיסטוריון דוד דויטש הראה כיצד שכנע המשטר הנאצי את דעת הקהל הגרמנית ואף את משפחות החולים הכרוניים וחשוכי המרפא בלגיטימיות המוסרית של רציחתם (אותנזיה). הם הציגו את חייהם של אותם חולים בסרטים קורעי-לב כחיים בלתי ראויים של סבל מתמשך, ומתוך אמפתיה לסבלם של אותם יצורים אומללים ושל בני משפחותיהם, הם שכנעו את הציבור ואת המשפחות במוסריותו ואף בנחיצותו של הרצח.¹⁷

כמה מן המאמרים בספר זה עוסקים בצד אפל זה של האמפתיה. עמוס גולדברג (פרק 5) מתאר כיצד אמפתיה שמרנית הביאה להזדהות של היסטוריון גרמני עם לוחמי הוורמאכט בחזית המזרחית בתקופת מלחמת העולם השנייה. בפרק 9, יונתן הראל גורס כי שימוש באמפתיה, בהיותו סובייקטיבי ותלוית-רבות, אינו קריטריון טוב להערכת יצירת אמנות. לבסוף, שי סתרון (פרק 3) מצביע על השימוש הטכני, ואף המניפולטיבי באמפתיה ככלי לעידוד מכירות או ל"יעול" הטיפול הפסיכולוגי.

למרות מגבלות אלו, האמפתיה מאפשרת לבנות גשרים בין אנשים רחוקים בזמן ובמרחב. עמוס גולדברג (פרק 5) מראה כיצד אמפתיה משמשת כלי מרכזי בעבודתו של ההיסטוריון ומאפשרת לו להבין את מושאי מחקרו, גם כשאלה שונים ממנו, ואף רחוקים מערכיו ומעקרונותיו המוסריים. אופק קהילה (פרק 10) עוסק

Paul Bloom, "Empathy and its Discontents", *Trends in Cognitive Sciences* 21 (1), 2017, 24–31 (quote from p. 25)

Inbal Ben-Ami Bartal et al., "Pro-Social Behavior in Rats Is Modulated by Social Experience", *ELife* 3 (January 14, 2014), <https://doi.org/10.7554/elife.01385>; Steven Aschheim, "The (Ambiguous) Political Economy of Empathy", in: Aleida Assmann and Ines Detmers (eds.), *Empathy and its Limits*, New York 2016, 21–37

David Deutsch, "Immer mit Liebe Empathic Violence in Nazi Euthanasia", *Holocaust Studies: A Journal of Culture and History* 22 (1), 2016, 1–20

ביחסי האמפתיה בין הגורמים השונים ביצירת הספרות: בין הסופר לבין סופרים וספרים אחרים, בין דמויות שונות בטקסט עצמו ובין אותן דמויות לבין קוראי היצירה, ומתן אביאל (פרק 8) מתאר את תפקידו של התהליך האמפתי בקשר שבין יצירת האמנות לבין הצופה בה.

פרקים אחרים עוסקים באופן שבו אמפתיה תורמת להבנה, לקבלה ולהכלה חברתית. רוני מיקל-אריאלי (פרק 6) מצביעה על האופן שבו אמפתיה מתעוררת ומחברת בין קורבנות של עריצות, ואילו לילך שגיב ושרי מנצר (פרק 4) מראות כי אמפתיה, כמאפיין אישיותי, מאפשרת לגשר על המרחק החברתי בשיפוט מוסרי, ומביאה לביטול ההטיה לטובת חברי קבוצת הפנים בשיפוטם של התנהגות מוסרית.

הספר עוסק באמפתיה מפרספקטיבות של מדעי החברה ומדעי הרוח. החוקרים המשתתפים בחנו כיצד מתפתחת אמפתיה? מתי ואצל מי היא נחשבת לערך? מהן השלכותיה לטוב ולרע, ואם יש לה גבולות. אמפתיה והיפוכה, על כל המורכבות הכרוכה בהן, מהוות את הבסיס המשותף למאמרים המגוונים המאוגדים כאן. כל אחד מן החוקרים בוחן את האמפתיה על הרקע התאורטי והמחקרי המעודכן והמיוחד לשדה מחקרו.

עשרת המאמרים שבספר מאורגנים בשני שערים. השער הראשון עוסק במחקרים המעוגנים במדעי החברה. בפתח השער הראשון פלוריינה יוזפובסקי, דנה קצוטי, ואריאל כנפונעם דנים במסורת המושגית של אמפתיה בתחומי הפסיכולוגיה ומדעי המוח, ומתארים את הזווית הביולוגית וההתפתחותית להתפתחות האמפתיה לאורך החיים. הכותבים מציגים את ההגדרות למושג 'אמפתיה' במדעי החברה ודנים בדמיון ובשוני שבין אמפתיה לבין מושגים קרובים. הם סוקרים את הדרכים השונות שבהן חוקרים מודדים אמפתיה ואת ממצאי המחקר בתחום זה. בעקבות מחקרים עדכניים המצביעים על כך שניצני האמפתיה מופיעים כבר בשנת החיים הראשונה של התינוק, טל אורליצקי, יעל פז ומעיין דוידוב מתמקדות בהתפתחות אמפתיה בגיל הרך. הן מצביעות על הבדלים בין-אישיים באמפתיה בגיל הינקות וסוקרות ממצאי מחקרים המנסים להסביר הבדלים אלה ולבחון את השלכותיהם.

שני המאמרים האחרים בשער זה עוסקים בדרכים השונות שבהן האמפתיה משפיעה על תהליכים חברתיים ובין-אישיים. מאמרו של שי סתרן מדגים חקירה אתנוגרפית היסטורית של השינויים שעברה ההגדרה של אמפתיה, והאופנים שבהם השינויים הללו הפכו את האמפתיה לכלי נוח וזמין לכל דורש – החל מהמטפלת הפסיכולוגית דרך המוקדנית בשירות לקוחות ועד ל'צ'טבוטים' ושאר תוכנות מחשב 'אינטליגנטיות'. במאמר הרביעי לילך שגיב ושרי מנצר בוחנות את המשותף והשונה בין אמפתיה לבין ערכים אישיים ומצביעות על דמיון בין שני המושגים מעבר לתרבויות. הן מציעות ובוחנות מודל הקושר בין ההיבט הקוגניטיבי של אמפתיה, אימוץ נקודת המבט של האחר, ובין שיפוט מוסרי של אנשים מקבוצות פנים וחוצן.

השער השני של הספר מציג סדרת מחקרים במדעי הרוח המאפשרים להעמיק

בהבנת האמפתיה בתרבות. שלושת המאמרים הראשונים בשער זה עוסקים באמפתיה וזיכרון היסטורי של השואה. מאמרו של עמוס גולדברג דן באמפתיה, אתיקה ופוליטיקה בהיסטוריוגרפיה של השואה ומציג שלושה דגמים של אמפתיה היסטורית שהתפתחו בתוך שדה זה: אמפתיה ליברלית המניחה שההיסטוריון יכול להבין תמיד מבפנים את מושאי מחקרו, יהיו אלה אפילו רוצחי המונים הרחוקים מעולמו המוסרי והמנטלי ככל שיהיו; אמפתיה שמרנית, שנויה במחלוקת, אשר מבקשת מן ההיסטוריון הגרמני להזדהות עם סבלם של בני עמו, ואמפתיה פוסט־מודרנית המתמקדת דווקא בהזדהות אוניברסלית עם הקורבנות. רוני מיקל־אריאלי דנה בקריאת יומנה של אנה פרנק על ידי אסירים פוליטיים בכלא רובן־איילנד שבדרום־אפריקה בתקופת האפרטהייד. המאמר מתמקד במעברים הדינמיים המתרחשים בין מקומות וזמנים שונים במהלך פעולת הזיכרון כבעלי פוטנציאל ליצירת אמפתיה וסולידריות. במאמר השלישי בחלק זה, גלית נגה־בנאי מתמקדת בזיכרון חזותי של ליל הברדלח במזרקה בהילדסהיים. היא מתארת כיצד המדייבלזים משמש כלי ויזואלי מתוחכם להפעלת אמפתיה בהקשר של אמנות, טראומה מקומית וזיכרון היסטורי. טענתה המרכזית היא שהבחירה במדיום, בטכניקה, בחומרים, בתוכנית ובמערך העיטור לגלעד זה, נעשתה תוך זיקה ליצירה הנוצרית שנוצרה בעיר בימי הביניים. מתוך כך עולה השאלה אם זיקה זו הייתה הכרחית כדי לעורר אמפתיה לנספים בקרב תושבי העיר שבזיכרונם התרבותי נמצאות יצירות אמנות אלו, כמו גם בנוף העירוני העכשווי שלהם.

הספר ננעל בשלושה מאמרים שדנים בתפקידה של האמפתיה בהקשר של היצירה. מתן אביאל דן בדרישה לאמפתיה בשיח על אודות חיילים בישראל ועומד על האמצעים החזותיים המגויסים למטרה זו. הוא מראה כיצד צילום עיתונות של החייל אלזר עושה שימוש באיקונוגרפיה נוצרית כדי לעורר אמפתיה בקוראי העיתון ומחזק את כותרתו הראשית של העיתון, הדורשת להעניק לחייל חנינה. בעקבות צילום זה וצילומיה של יהודית מצקל, המאמר בוחן את הופעתה ועיצובה של דמות אם החייל בתרבות הישראלית ואת האופן שבו דמות זו מבטאת קול נשי־אימהי בכלים אמפתיים. יונתן הראל מתאר את הכשל שנוצר בהפעלת אמפתיה בשדה תולדות האמנות, כאשר היא משמשת קטגוריה להערכת יצירות אמנות. כשל זה הופך את המחקר לסובייקטיבי ותלוי ערכים חברתיים וזמניים. המאמר דן במהלך האמפתי של התבוננות ביצירה מתוך העולם החברתי הערכי שבו היא נוצרה. לבסוף, אופק קהילה עוסק בשכבות האמפתיה המקיפות את ספרו הראשון של ריינלדו ארנס, 'סלסטינו לפני השחר', החל מהקשר האמפתי של הסופר הקובני עם דמותו ויצירתו של הסופר המקסיקני חואן רולפו, עובר ביחסי שיקוף רגשי בין דמויות וציטוטים ביצירה, וכלה בחיפושן של הדמויות ושל הסופר עצמו אחר קורא שיידע להביע אמפתיה גם במצבים שבהם הדבר קשה במיוחד לביצוע.

לסיכום, המאמרים בספר זה יוצאים מגישות מחקר שונות ועוסקים בהיבטים חברתיים שונים, שבהם האמפתיה באה לידי ביטוי. כולם ביחד מצביעים על רוחב

היריעה של הפעילות האמפתית בספרות ובאמנות הוויזואלית, בתחומי ההיסטוריה והפסיכולוגיה ובהקשרים בין-אישיים.

הופעתו של ספר זה מסכמת את פעילותה של קבוצת 'אני-הוא' במרכז מנדל סכוליון, הפועל במסגרת בית הספר ע"ש ג'ק, ג'וזף ומרטון מנדל ללימודים מתקדמים במדעי הרוח באוניברסיטה העברית. אנו מודים למרכז מנדל סכוליון על שלוש השנים המעשירות שחלקן עברו עלינו בבית בשל משבר הקורונה וחלקן בבניין המשרה אווירה מיוחדת של קהילה לומדת ועובדת ברצינות ומתוך חדות עשייה ומחקר. במהלך שלוש השנים 2018-2021 זכינו לעבוד יום-יום על מחקרנו תוך אינטראקציה מעשירה, הן דרך הזום והן בבניין מנדל, עם חברי המרכז וללמוד מתחומי מחקריהם המגוונים. אנו מודים לחברי הקבוצות האחרות שחלקן איתנו שיחות, סיורים לימודיים, סמינרים והרצאות, ושיתפו עימנו בנדיבות את הידע שלהם ואת זמנם. תודה מיוחדת שלוחה לקרן שגיא, יאנה אברמוביץ-מכלין ומורן זיני-גרדשטיין, מנהלות אדמיניסטרטיביות מצוינות ומסבירות-פנים, ולצוות האדמיניסטרטיבי האיכותי של המרכז, שליווה אותנו בשלוש השנים וסייע בכל פעילויות הקבוצה. פרופ' דניאל שוורץ ופרופ' אלישבע באומגרטן, המנהלים האקדמיים של מרכז סכוליון (בשנה הראשונה ובשנתיים שלאחר מכן בהתאמה) הם מופת של מנהיגות אקדמית. כולנו חבים להם רבות על מעורבותם, עצתם הטובה ודלתם הפתוחה לרווחה. עוזרי המחקר של הקבוצה, אילאיל טל ומתן אביאל ליוו את פעילות הקבוצה ותרמו לה ביוזמות מבורכות ובהקפדה על כל עניין, קטן כגדול. כל אלה שולבו לכלל זכות נדירה שזכינו בה, לקיים מפגש אינטלקטואלי וחברתי דינמי על בסיס יום-יומי, שפירותיו מובאים בחלקם בכרך זה.